

РЕЦЕНЗИЯ

на основата на заповед

№ РД-38-119 / 27.02.2024 г.

на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски”

от доц. д-р **Гергана Йорданова Георгиева**, член на научно жури, относно разработения и разгледан в Катедра „История на Византия и балканските народи“ на ИФ на СУ дисертационен труд на **Доника Николаева Цановска-Шнеевайс** на тема:

„РОЛЯ И ДЕЙНОСТ НА ДРАГОМАНИТЕ. АВСТРИЙСКИЯТ КЛОН НА ФАМИЛИЯТА ТЕСТА ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XVIII В. – ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА XIX В.“

за придобиването на образователната и научна степен „доктор” в:

Научна област: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.2 „История и археология”

Научна специалност: Нова и най-нова обща история – Нова балканска история

Данни за докторантурата, дисертацията, автореферата и публикациите

Доника Цановска притежава бакалавърска степен в специалността „Минало и съвремие на Югоизточна Европа“, придобита от СУ „Св. Климент Охридски“ през 2018 г. и магистърска степен по „Дипломатия и разузнаване на Балканите“, придобита отново в СУ „Св. Климент Охридски“ през 2019 г. Същата година Доника Цановска е зачислена като редовен докторант към катедра „История на Византия и балканските народи“ на Исторически факултет на СУ, а за научен ръководител е определена доц. д-р Мария Баръмова. Тук бих искала да отбележа, че би било добре биографията да отразява и научната работа на докторантката – специализации, работа в чужди архиви и др., които, сигурна съм, докторантката е извършила, предвид спецификата на дисертационната ѝ тема.

Дисертацията се състои от увод, четири глави, заключение, шест приложения и библиография в общ обем от 215 страници. Структурата е много добре обмислена и удачно подбрана – дисертацията започва с въвеждаща глава, в която се очертава историята и основните характеристики на групата на преводачите, след което

докторантката преминава към конкретния случай и проследява възхода на фамилията Теста.

Първа глава представя драгоманската институция – нейното възникване и развитието ѝ през вековете. Акцентът е поставен върху основните характеристики на прослойката в Османската империя – произход, рекрут, обучение, законова уредба. Темата е базирана върху общоисторическа, правна и теоретична рамка, очертаваща основите на мирната система в Европа, мрежата от пратеничества и посолства, за да се стигне до конкретиката в работата на драгоманите. Очертани са принципите на европейската и мюсюлманската дипломация и политика. Детайлно е разгледан произхода на термина „драгоман“, приложението му в различни арабски държави и институционализирането му в Османската империя. Разгръща се последователно мястото на драгоманите – в търговията, в контакта център – периферия, във военни кампании, в дипломатически мисии. Ясно се откроява доминацията на евреи и гърци фанариоти в тази професионална група. Коментира се сложният им статут – съчетание на османско поданичество и защитеност (екстериториалност).

Втората глава насочва вниманието към изследваната фамилия Теста, давайки информация за нейния произход, живот в Константинопол през византийския период, налагането им като преводачи в османския двор и основаването на австрийския клон на фамилията от Бартоломеус I Теста. Въз основа на документи от Австрийския архив е очертана биографията на основателя на австрийския клон на фамилията Теста – Бартоломеус Теста. Проследени са обратите в съдбата на фамилията през различни епохи, в различни държави.

Третата глава на дисертацията разкрива информация за най-видните членове на няколко поколения на клона отново на базата на първичен изворов материал, извлечен от фондовете на Австрийския държавен архив. Данните за техния живот и професионална дейност дават възможност за нагледно представяне на важното място, което те успяват да заемат в дипломатическите среди на Австрийската империя. Впечатление прави професионалната приемственост, демонстрирана от няколко поколения на фамилията и високата ерудиция и умения, които те развиват в областта на превода и дипломацията.

Четвърта глава разглежда мрежата на влияние, която членовете на фамилия Теста изграждат. Със създаването и развитието на австрийския клон на фамилията с него

се сродяват представители на австрийското благородничество и видни дипломатически служители. Главата е мислена като естествен завършек на дисертационното изследване – издигане на ново ниво познанията за фамилията Теста и тяхната дейност. Тя трябва да ни даде представа за тяхната дейност в цялост и да очертае невидимите нишки, които я свързват с важни представители на различните имперски елити – османски и австрийски, с местните актьори, с международния дипломатически елит и т.н.

Дисертацията е изградена на базата на архивни източници, намиращи се в Австрийския държавен архив във Виена. Изследвани са професионалната дейност и личния живот на най-видните представители на австрийския клон на фамилията Теста.

Използваната научна литература е разнообразна, с впечатляващ обем. Трябва да се отбележи като положителна черта на дисертационния труд, че са вкарани в оборот сравнително новите изследвания в областта – като например тези на Кристин Филиу и Тиана Крстич, които маркират новите постижения в историческата наука и очертават новите тенденции и насоки в развитието ѝ. Кристин Филиу има още една статия, която е пряко свързана с темата на дисертацията – *Mischief in the Old Regime: Provincial Dragomans and Social Change at the Turn of the Nineteenth Century* (Провинциални драгомани и социални промени в началото на XIX век), която също би могла да бъде използвана в изследването. Добре представена е турската историография, която има значителен брой публикации по темата. Бих препоръчала да се използва и книгата на Емрах Гюркан *Spies for the Sultan: Ottoman Intelligence in the Great Rivalry with Spain* (Шпионите на султана: османското разузнаване в голямото съперничество с Испания), която би помогнала за очертаването на международния климат в Европа, за стратегиите на действие на друга група хора (шпионите), които имат подобен на преводачите профил – транс-гранични, непринадлежащи към определена нация и държава, както ги нарича Гюркан – хора с множество идентичности (*multiple identities*). Представянето на българската историческа наука би могло да се обогати с изследвания на проф. д-р Пламен Митев за международната търговия, доц. д-р Светлана Иванова – за търговците бератлии и техния статут, който е близък до този на преводачите, и доц. д-р Симеон Симеонов за мястото на балканската политика в глобален контекст.

Предвид големия обем от извори и литература, които са използвани, бих препоръчала да се направи по-подробен увод на дисертацията, който да включи по-задълбочен и критичен анализ на използваната историография – основни теми и тези, насоки на работа, силни и слаби страни, пропуски в досегашната историография; преглед

и подробен анализ на типовете извори – каква информация съдържат, как могат да бъдат категоризирани, с какво са подходящи и допринасящи за изследването, и пр.

Стилът на авторката са ясен, текстът е издържан в граматическо отношение. Единствено ще отбележа, че може да се направи една последна корекция за изчистване на някои технически грешки.

Авторефератът в обем от 26 страници е оформен спрямо изискванията за този вид научни съчинения.

Доника Цановска представя три публикации по темата на дисертацията. Две от тях са публикувани, а третата е под печат. Следователно по този показател тя отговаря на изискването, заложено в ЗРАСРБ и Правилника за придобиване на научни степени в СУ „Св. Климент Охридски“. Посочените публикации отразяват някои от основните теми, засегнати в дисертационния труд: направен е историографски обзор на темата, подчертана е ролята на фамилия Теста като „дипломатически мост между османци и холандци“, изследвана е динамиката на отношенията в дипломатическите кръгове въз основа на конкретен пример – Йозеф фон Хамер-Пургшал.

Научни приноси

По мое мнение основните приноси на дисертационния труд се състоят в следното:

Първо: Дисертацията е опит за цялостно представяне на историята на едно драгоманско семейство, което е част от османския, австрийския и общеевропейския дипломатически елит и има своята роля при вземането на решения на международно ниво през XVIII и XIX век. Проследен е произходът и начинът на утвърждаване на фамилията в Константинопол – преходът от търговци към драгомани, специализацията им в посредническите услуги на преводачи и заемането на ключова роля в османския двор. Подробно са описани съдбите на три поколения на фамилията Теста и техните умения и качества, които ги превръщат в успешни международни играчи. Специално внимание е отделено на съдбовното решение бъдещето на семейството да се свърже с австрийския двор и усилията нейните представители да станат важна част от австрийския елит.

Въвеждането на нов изворов материал, използването на оригинални документи от австрийските архиви определено са принос за развитието на българската наука. Удачно

е избран и метода case study, който позволява задълбочаването в един конкретен случай и представянето на една фамилия като модел на дадена социална или професионална група. Подходът позволява на изследователя да изведе основните характеристики и параметри на едно явление без да се изгуби в океана на изворите и историографията. Няма съмнение, че е положен огромен труд темата да бъде обхваната всеотрасно и в дълбочина. Докторантката добре познава литературата и историческите извори по темата. Приложенията в края на дисертацията са добре подбрани и нагледно илюстрират фамилната история и мрежите на семейство Теста. Историята на семейство Теста е представена на фона на дипломатическата история на Европа, което позволява основната тема в изследването да получи по-голяма пълнота. В този смисъл разкриването на историята на фамилията Теста допринася за развитието на българската историография в областта на дипломатията и международните отношения през XVIII – XIX век.

Тук трябва да се отбележи и приноса на научния ръководител. Дълги години доц. д-р М. Баръмова, заедно с проф. дин И. Първев в екип, задават целенасочено теми на докторантури, свързани с изследването на европейската дипломатическа история като насърчават докторантите да работят с нов изворов материал от различни европейски архиви, и по този начин допринасят значително за развитието на българската историография в полето на имперската политика и междуимперските взаимоотношения.

Второ: Дисертацията избира интересна тема, значима и подходяща за подобен тип научно изследване. Преводачите в Османската империя и Европа, са разгледани като отделна професионална и социална група, която се отличава със специален статут. Благодарение на изследването им като група се проследяват стратегиите на работа в международна среда, оцеляването в сложния „танц“ между великите сили, начините на издигане и утвърждаване в конкурентна обстановка. На базата на изследвания в дисертацията е представено как се създава и развива тази професионална група, как се утвърждава в дипломатическите среди и извоюва специален статут. В дисертацията е използван голям обем от научна литература, която помага да се оформи цялостната картина на европейската дипломатия през периода. Убедително звучи твърдението, че драгоманите са мост между двете империи – Османската и Австрийската.

Трето: Безспорен принос на дисертацията е четвърта глава, в която е направен опит да се проследят мрежите от контакти и сътрудничества, които изграждат фамилия Теста като стратегия за утвърждаването на мястото си в австрийския имперски елит. Мрежовият подход е популярен при съвременните изследвания, тъй като изяснява

резултатите от човешките взаимоотношения, в които невидим нишки като лоялност, приятелство, родствени отношения, професионализъм, общи интереси и други влияят върху вземането на решения на международно ниво. Всъщност, изградените мрежи са качествено измерение на човешката дейност – в дипломацията, търговията, управлението и др., които осветляват резултатите от изградените взаимоотношения.

Бележки и препоръки

Макар да осъзнавам обобщаващия характер на първа глава, която цели да представи историята и развитието на драгоманската служба, бих препоръчала да се използва и първичен материал, който ще обогати и детайлизира картината. Сигурна съм, че има публикувани документи, които биха могли да бъдат използвани. Например авторката споменава официални списъци на преводачи в османския двор (с. 31). Подобни списъци вероятно биха помогнали за изясняване броя на преводачите, техния произход и други конкретни черти от техния групов професионален профил.

Няколко пъти в дисертацията се споменава шпионската дейност, която извършват някои преводачи (с. 52, 117, 163, 191) без обаче тя да се конкретизира. Тя е интересен аспект от международните отношения и дейността на международните агенти. Ще подчертая отново, че е възможно да се използва книгата на Е. Гюркан за османското разузнаване. Тя би могла да помогне да се изясни профила и дейността на тези хора, които свободно се движат между различни европейски кръгове на властта и играят двойна игра.

Текстът акцентира върху издигането на фамилия Теста и утвърждаването ѝ като част от австрийския имперски елит посредством сключване на бракове с представители на австрийската аристокрация и изграждане на ключови връзки и контакти. Трябва да кажем, че мрежовият подход е много по-комплексен и не се изчерпва с щрихиране на династичните бракове в аристократичните фамилии. Обикновено, благодарение на разнообразни извори, като например лична кореспонденция, изследователите се стремят да изградят по-цялостна мрежа, включваща патрони и клиенти на фамилията, приятели, бизнес-партньори от различни социални нива. Целта на този подход е също така контактите да се оценят количествено и качествено. Количествената оценка предполага изследване на това колко често се осъществяват контакти с дадената личност. Качествената оценка анализира до какви последици и резултати водят тези контакти –

сключване на търговски договори, издигане в кариерата, др. Подобен анализ би могъл да се направи въз основа на диаграмата в Приложение 6, която подчертава именно интензитета на основните и второстепенните контакти на фамилия Теста през XVI век в квартала Пера. Този анализ не е включен в дисертацията, въпреки наличието на готова обработена информация. В четвърта глава по-скоро е загатнат потенциала на изградените мрежи, но темата не е разгърната в цялост. Методът на изследване на лични и фамилни мрежи (т.нар. „мрежови подход“) се прилага често в текстовете на доц. д-р Андреас Либератос, доц. д-р Николай Годоров и гл. ас. д-р Петър Добрев, макар в техните изследвания да става въпрос за търговски и административно-управленчески кръгове. Все пак подходът е много ясно изразен и изследванията им биха могли да бъдат използвани като модели.

Тези бележки не омаловажават качествата на дисертационния труд. Те биха могли да се разглеждат като предложения за развиване на темата в бъдеще в нови линии и посоки.

Заклучение

В заключение смятам, че дисертантът е изпълнил изискванията и условията, залегнали в нормативната уредба и въз основа на гореказаното предлагам на Уважаемото Научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ по Научна област: 2. Хуманитарни науки, Професионално направление 2.2. История и археология, Научна специалност: Нова и най-нова обща история – Нова балканска история на Доника Николаева Цановска-Шнеевайс.

14.05.2024 г.

гр. Велико Търново

.....

/доц. д-р Гургана Георгиева/